

УДК 94(73)

**АМЕРИКАНСЬКО–КИТАЙСЬКІ ВІДНОСИНИ
ЗА ЧАСІВ АДМІНІСТРАЦІЇ Р. НІКСОНА****AMERICAN–CHINESE RELATIONS DURING
THE ADMINISTRATION OF R. NIXON****Юрченко А. О.,**

студентка історичного факультету, Київський національний університет ім. Т. Шевченка (Київ, Україна), e-mail: anna.yurchenko.ua@gmail.com

Yurchenko A. O.,

Student of the Faculty of History, Kyiv National University T. Shevchenko (Kyiv, Ukraine), e-mail: anna.yurchenko.ua@gmail.com

Нині, США та КНР займають важливу позицію на світовій політичній арені, і їхні двосторонні відносини займають пріоритетну позицію в зовнішній політиці кожної із країн. Проте, після утворення КНР, Вашингтону знадобилось приблизно 20 років, щоб зрозуміти та оцінити значення Китаю у своїй зовнішньополітичній стратегії.

Ключові слова: США, КНР, Тайвань, Ніксон, Кіссінджер, американо–китайські відносини.

Today, the United States and the People's Republic of China are taking an important position in the world political arena, and their bilateral relations occupy a priority position in the foreign policy of each country. However, after the formation of the People's Republic of China, Washington took about 20 years to understand and appreciate China's value in its foreign policy strategy.

Keywords: USA, PRC, Taiwan, Nixon, Kissinger, US–China relations.

Поворотним моментом в становленні американсько–китайських відносин вважають візит Р. Ніксона до КНР та опубліковане «Шанхайське комюніке», в якому було зазначено ключові напрями та перспективи співробітництва двох держав. Р. Ніксону та Г. Кіссінджеру вдалося вдало виділити момент перетворення КНР на одну з головних держав в АТР і з відкритого протистояння перейти на дипломатичну підтримку один одного. Це, у свою чергу, стало одним із фактів у подальшій агресії пекінського уряду.

Аналізу стану американсько–китайських відносин періоду перебування при владі адміністрації Р. Ніксона відводили свої сторінки провідні американські періодичні видання, в яких публікувалися провідні синологи, громадські та політичні діячі. Серед них журнали «Nation», «New Republic», «Progressive», «Military Review», «Orbis», «New Leader», «Foreign Affairs» і «Annals». В обговоренні альтернатив китайської політики США брали участь і провідні американські газети New York Times, Washington Post, Christian Science Monitor, New York Post. Питання реформування погляду на відносини Вашингтону та Пекіну, контролю та реалізації зовнішньополітичних рішень адміністрації Р. Ніксона досліджені в роботах С. Херша та Дж. Стоссінджера, Г. Кіссінджером та С. Лоренса. Щодо робіт вітчизняних науковців, та дослідженням еволюції американсько–китайських відносин займаються Н.Городня, О. Коваль, М. Таран, А. Шевчук та інші.

Метою статті є вивчення та аналіз причин зміни вектору розвитку американсько–китайських відносин. Що дозволить виділити загальні

особливості політики США в Азійському регіоні на сучасному етапі.

Одним із найскладніших періодів для Америки виявилися 1960–ті роки. Керівництво США потрапляє у зовнішньополітичний тупик, багато в чому спричинений невдачею у війні з В'єтнамом. Більшість розуміли, що необхідно терміново шукати можливі шляхи виходу зі складної внутрішньо– та зовнішньополітичної ситуації, яка склалася.

Як перспективний варіант розв'язання цих питань, окремі представники політико–академічних кіл побачили в нормалізації американо–китайських відносин. Тут варто додати, що гострі дебати щодо китайської політики США продовжувалися вже не перше десятиліття. Та й зростаючий інтерес до врегулювання відносин з КНР з боку радянського керівництва лише більше провокував заклики про те, що для США більш реалістично було б визнати комуністичний режим в якості легітимного уряду Китаю і знайти дієві способи роботи з ним. Свою підтримку на користь перегляду китайської політики США висловили сенатори Т. Грін, Дж. У. Фулбрайт, К. Енгл, а також ряд членів палати представників [7, с. 155]. Ще одним лобістським інструментом серед прихильників поліпшення двосторонніх відносин між Вашингтоном та Пекіном виступала створена в 1966 році НГО «Національний комітет з питань американсько–китайських відносин», – метою якої було сприяння розвитку співпраці в різних сферах між Америкою і Китаєм [17, с. 121–124].

Проте, адміністрація чільного президента Ліндона Джонсона, яка занадто переймалася виведенням Америки із кризи, пов'язаної з непопулярною війною у В'єтнамі, підйомом національно–визвольних рухів у світі й невдоволенням американської громадськості зовнішньою політикою Вашингтона, була абсолютно неспроможною на прийняття кардинальних рішень у сфері китайської політики країни. До того ж, серед його найближчих радників та кола політичного істеблішменту активно ширились думки, які застерігали від зближення з Пекіном. Аргументуючи це тим, що поліпшення відносин з Пекіном може призвести до загострення протистояння з СРСР [6, с. 221–222].

На відміну від чинної адміністрації, Р. Ніксон, під час своєї передвиборчої кампанії неодноразово заявляв про необхідність зміни американського підходу до Китаю. Так, 9 серпня 1968 року водному зі своїх численних інтерв'ю він висловив думку про те, що Сполученим Штатам необхідно шукати можливості домовитися з КНР. А у своїй статті «Азія після В'єтнаму», майбутній президент країни вказав на необхідність сприяти затвердженню багатомільйонного Китаю у світовому суспільстві як великої та прогресивної нації.

З перших днів діяльності на посту президента, Р. Ніксон встановив перегляд китайської політики Вашингтона як пріоритетну задачу республіканської адміністрації. Ще під час інавгураційної промови він заявив, що жоден народ у світі не повинен жити в умовах «ізоляції» [4, с. 563].

Проте, йому належало подолати ряд серйозних перешкод на шляху поліпшення відносин з КНР. Потрібно зазначити, навіть простий американець, ставши свідком подій останніх десятиліть напружених відносин між Америкою та Азією, все ж уявляв комуністичний Китай як головного ворога та агресора. Серед соціально та політично активного населення ширились думки, що офіційний Пекін, як один із головних популяризаторів комунізму, сповнений рішучості витіснити Сполучені Штати із західної частини Тихого океану [5, с. 225]. Тому рішучі кроки нового президента могли викликати роздратування всередині частини політичного істеблішменту і громадськості США.

Р. Ніксон вирішує доручити роботу на китайському напрямку раднику президента з національної безпеки Г. Кіссінджеру. І саме він, з початку лютого 1969 р. відповідає за розробку планів заходів, спрямованих на встановлення нового етапу відносин з КНР.

В результаті активної праці, співробітниками Ради національної безпеки були розроблені практичні рекомендації, які містили встановлення секретних відносин з китайським керівництвом, а також реалізацію пропагандистських заходів. Тим самим, Вашингтоном було подано сигнал, що вони готові рухатися далі та що значна частина американського політико-академічної спільноти зацікавлена в зміні зовнішньої політики США щодо КНР [1, с. 72].

Однак всі розуміли, що республіканська адміністрація не могла відразу ж піти на серйозні поступки Пекіну, особливо щодо тайванської проблеми й з питання про представництво КНР в ООН, які хвилювали Китай в першу чергу. Знову ж таки, Білий дім був змушений враховувати антикитайські настрої Конгресу і частини громадськості США [16, с. 34].

Пекін же, навпаки, на деякий час знову активізував антиамериканську пропаганду. І це очевидно, оскільки надії китайської сторони на різку зміну позиції Вашингтона на китайському напрямку у зв'язку із перемогою Р. Ніксона на президентських виборах зазнали краху. До того ж, у квітні 1969 р., держсекретар У. Роджерс під час свого виступу заявив, що «США готові прямо зараз, без будь-яких попередніх умов, визнати існування двох китайських режимів – пекінського і тайбейського». Звичайно, що Пекін до такого розвитку подій був не готовий.

Єдине, що очевидно, що сторонам потрібен час на руйнування демонізованих ідеологічних образів один одного і розробку продуманої політики в АТР [3, с. 189].

Загалом, розглядаючи еволюцію китайської політики Вашингтона, необхідно виділити ряд основних причин, які змусили американське керівництво зробити поворот на 180 градусів, в умовах кризи зовнішньої політики США.

По-перше, невдачі в'єтнамської війни. Усвідомлюючи наскільки цей затяжний та руйнівний процес є безперспективним, уряд США вирішив використати нормалізацію відносин з

КНР як додатковий тиск на Північний В'єтнам, щоб гідно вийти з «непопулярної» війни [3, с. 164].

По-друге, посилення рівня радянсько-китайської конфронтації. У міру того, як загострювалися радянсько-китайські відносини, Вашингтон прагнув модифікувати свою політику щодо КНР, подаючи Пекіну сигнали про свою зацікавленість в ослабленні напруженості між ними [19, с. 113]. Більш того, Р. Ніксон заявив про те, що в разі початку війни між ними, США займуть позицію нейтралітету, але по можливості будуть допомагати Китаю, оскільки програвши Пекіна не в інтересах Вашингтона [3, с. 182].

По-третє, до врегулювання американо-китайських відносин Вашингтон сприяли й економічні фактори. Ще в середині 1960-х рр. представники великих корпорацій наголошували на суттєві переваги торгівлі з КНР і на провал політики економічної ізоляції Китаю [7, с. 42]. Саме тому, адміністрація Ніксона скасувала обмеження на поїздки в КНР членам Конгресу, журналістам, вчителям, студентам і аспірантам за програмами обміну, вченим, лікарям, представникам Червоного Хреста. При цьому, дозволивши американцям ввозити в Сполучені Штати товари китайського виробництва на суму до 100 доларів США. Більш того, офіційний Вашингтон дозволив імпорту товарів китайського виробництва в некомерційних цілях без обмеження їх вартості. Філіям та дочірнім компаніям американських компаній за кордоном був дозволений експорт в КНР «нестратегічних» товарів та імпорту китайських товарів для збуту в деяких країнах [7, с. 43].

Зацікавленість сторін в зближенні на фоні радянсько-китайського загострення призвела до того, що з листопада 1969 р. американські дипломати потроху почали контактувати з представниками КНР в різних столицях світу з метою початку встановлення переговорів. Важливим фактором тут відіграли не лише заяви про готовність США до поліпшення відносин з Китаєм, але і вже конкретні дії, які підтверджували бажання Вашингтона поліпшити взаємини сторін [6, с. 244].

Проте, на початку 1970 року знову постає проблема ідеологічних розбіжностей між двома державами.

Так, на відновлених Варшавських переговорах дуже швидко з'ясувалося, що тайванське питання як і раніше залишалося головною перешкодою для зближення сторін. Відповідно, зустрічі 20 лютого і 20 березня вагомих результатів не принесли, бо китайці прагнули вийти за рамки інтересів та пріоритетів американської політики.

Крім того, рішення Р. Ніксона у квітні направити американські війська в Камбоджу з метою знищення баз постачання в'єтнамських комуністів було використано Мао Цзедуну для скасування третьої зустрічі у Варшаві, 20 травня 1970 р. [6, с. 246–247].

Ще однією перешкодою на шляху до врегулювання американо-китайських відносин була проблема членства в ООН. На початку

1970 р. питання прийняття КНР в ООН постало з новою силою. У цій ситуації Америка спробувала запропонувати формулу членства «двох Китаїв» в ООН [19, с. 182]. З метою заспокоєння зростаючої тривоги тайванської влади щодо можливих змін в курсі китайської політики Вашингтона, до Тайбея був направлений віце-президент США, який заявив, що «По-перше, Пекін важливий для США і «не помічати» його більш не буде можливим, і, по-друге, що у лідерів КР немає підстав для тривоги» [18, с. 281]. Однак Пекін був явно не згоден з таким підходом Вашингтона. Тому американська адміністрація була змушена піти на явні поступки і, в серпні 1971 р., офіційно оголосити про підтримку вступу КНР в ООН, правда, із застереженням, що це не повинно бути зроблено шляхом вигнання з організації Тайваню.

В результаті вищевказані причини відтермінували досягнення будь-якої угоди між США і Китаєм в 1970 році. Попри непорозуміння та різницю стратегічних інтересів, американська сторона не втратила інтерес до нормалізації відносин з Пекіном. Так, під час свого світового турне Р. Ніксон, в липні 1970 р., проінформував пакистанське і румунське керівництво про бажання встановити контакти з китайськими керівниками на високому рівні [10, с. 325]. Окрім цього, під час обіду з Н. Чаушеску, Р. Ніксон вперше використав офіційну назву китайської держави – Китайська Народна Республіка [10, с. 324]. Дану інформацію він підтвердив і під час зустрічі з лідерами держав Південно-Східної Азії. Після цього, президент проголосив про бажання відвідати Пекін та зустрітись з партійним керівництвом особисто.

Така тактика не залишилася непоміченою Пекіном, і вже взимку 1970 року Р. Ніксон отримав повідомлення про можливість проведення такої зустрічі. Більш того, американський журналіст Едгар Сноу, відомий своїм дружнім ставленням до Комуністичної партії Китаю, був офіційно прийнятий Мао Цзедуном [2, с. 131].

Проте, невдоволення В'єтнамською війною та соціальні негаразди внутрішньої політики США не зникли. Р. Ніксон та Г. Кіссінджер розуміли про всю небезпечність відкритого виявлення прихильності до КНР, тому пішли в «підпілля». Весь процес налагодження відносин з КНР був засекречений. Плани Р. Ніксона щодо Пекіна були таємницею навіть для Департаменту США.

Весною 1971 року починається новий етап у двосторонніх відносинах, відомий як «пінг-понгова дипломатія». 10 квітня 1971 року офіційна американська делегація прибуває до КНР [21, с. 117–163].

Щоби підкріпити свою позицію конкретними діями, Р. Ніксон заявив, що США готові надати візи особам і групам осіб з КНР, які бажають відвідати Америку; будуть ослаблені американські валютні обмеження, скасовані обмеження, введені для американських нафтових компаній, що надають паливо судам або літакам, які прямували б у Китай або з Китаю; американські судна і літаки зможуть перевозити китайські вантажі між не китайськими

портами, судна, які належать американцям і плавають під іноземним прапором, зможуть заходити в китайські порти; буде складено перелік товарів нестратегічного характеру, які можуть бути допущені до прямого експорту в КНР, а також буде налагоджений санкціонований і прямий імпорт певних товарів з Китаю [2, с. 132–133].

У свою чергу, уряд КНР запросив американську спортивну команду до КНР. Вашингтоном цей жест зі сторони Пекіну розглядався як сигнал в бажанні продовження діалогу між державами.

Тому Р. Ніксон поставив чітке завдання перед Департаментом США, Міністерством оборони та ЦРУ розробити наступні чіткі кроки, спрямовані на нормалізацію відносин між США і КНР [12, с. 754].

Паралельно, 9 липня 1971 р. Г. Кіссінджер таємно прибув в Пекін для зустрічі з китайським керівництвом. Під час зустрічі з Чжоу Енлаєм, вони обговорили питання, на які потрібно було звернути увагу під час запланованого візиту Р. Ніксона до Китаю. На порядок денний були винесені складна ситуація в Індокитаї, відносини з СРСР і Японією, ситуація в Південній Азії, розв'язання питання контролю над озброєннями, тощо. Звичайно, досі існувала одна проблема, рішення якої в короткостроковій перспективі було неможливим – питання Тайваню [16, с. 605].

Для Г. Кіссінджера основним завданням візиту стало недопущення руйнування американських гарантій Тайбею, поступившись тільки в деяких формальних питаннях КНР. Можна зазначити, що ситуація видавалась вкрай складною, оскільки однією з основних вимог КНР було визнання Тайваню їхньою провінцією КНР. Наступним пунктом обговорення стало виведення з острова американських військ. І не зважаючи, на довгі дебати, Г. Кіссінджер пообіцяв зробити це після закінчення в'єтнамської війни. Що стосується вимоги Пекіна про анулювання Договору про взаємну оборону між США і Тайванем, – то відповіді на цю умову Г. Кіссінджер майстерно уникнув [13, с. 264].

При цьому він всіляко намагався показати, що нормалізація двосторонніх відносин необхідна обою сторонам, тому потрібно докласти максимум зусиль, незалежно від суперечок навколо «тайванської проблеми».

Р. Ніксон, залишившись задоволеним розвитком переговорів, 13 липня 1971 року зробив публічну заяву про цю поїздку в Пекін Г. Кіссінджера і про запрошення відвідати КНР, зроблене китайським керівництвом президенту США. За словами Р. Ніксона, «Г. Кіссінджер і Чжоу Енлай розробили чудову формулу для комюніке. Замість того, щоб замаскувати наші розбіжності дипломатичною «абракадаброю», кожна зі сторін виклала свої погляди на проблеми, з якими у сторін були розбіжності» [8, с. 16].

Проте, для підготовки поїздки Р. Ніксона в КНР було вирішено зробити ще один візит Г. Кіссінджера в Пекін, який відбувся з 10 по 14 листопада 1971 р. На цій зустрічі Г. Кіссінджера

та Чжоу Енляя обговорювалися питання, що стосувалися майбутнього Тайваню, в'єтнамської війни, японської оборонної політики, а також деталей самої поїздки Р. Ніксона в Китай. Перед Г. Кіссінджером стояло чітке завдання вселити китайцям страх щодо можливої ескалації війни в Індокитаї, можливого відродження Японії як могутньої військової держави та створення радянської загрози на китайському кордоні [4, с. 583].

Слід зазначити, що була проведена надзвичайно важлива попередня робота до переговорів Р. Ніксона з китайським керівництвом. Необхідно було розробити проект підсумкового комюніке майбутнього візиту. Саме тому, протягом декількох тижнів експерти Держдепартаменту США з питань східної політики (А. Дженкінс, Р. Салліван, Ч. Браун) під керівництвом Г. Кіссінджера працювали над текстом документа, який, з одного боку, повинен був задовольняти вимоги та інтереси китайського керівництва, а з іншого боку, відобразити американське бачення майбутнього двосторонніх відносин.

Влютому 1972 року Р. Ніксон нарешті відвідав КНР. Окрім президента, до складу офіційної делегації США увійшли держсекретар У. Роджерс, помічник президента з національної безпеки Г. Кіссінджер, спеціальний помічник президента з адміністративних питань Р. Холдеман, секретар Білого дому з питань преси Р. Зіглер, військовий радник президента Б. Скоукрофт, помічник держсекретаря у справах Східної Азії та Тихого океану Д. Харт та інші [9, с. 62].

Було вирішено, що під час переговорів основні питання будуть розділені на три категорії: 1) довгострокові цілі сторін і їх співпраця проти гегемона СРСР; 2) питання науково-технічного та торгово-економічного співробітництва двох держав; 3) питання підготовки заключного комюніке за підсумками перемовин [18, с. 577].

Всі добре розуміли, що прийняті домовленості щодо тайванського питання будуть одним із ключових факторів у визначенні успішності проведення перемовин.

Тому Річард Ніксон вирішив одразу озвучити позицію Вашингтону щодо Тайваню, в основі якої лежало п'ять принципів: 1) США підтверджують політику визнання «одного Китаю»; 2) США обіцяє не допускати та не провокувати на острові демократичних рухів за незалежність Тайваню; 3) Вашингтон зобов'язується не сприяти японському проникненню на Тайвань; 4) Америка готова підтримувати та сприяти будь-яким мирним врегулюванням між Пекіном і Тайбеєм; 5) і, у свою чергу, обіцяє продовжувати нормалізацію двосторонніх відносин між США та КНР [6, с. 296].

Так, за підсумками візиту президента Р. Ніксона до Китаю, було підписано Шанхайське комюніке. Попри ряд питань, з яких ще не було досягнуто згоди, КНР домігся головного – США визнали, що існує тільки один Китай і американці підтвердили, що підтримують мирне врегулювання тайванського питання [20, с. 109].

Однак, в Шанхайському комюніке нічого не було сказано про долю Договору про взаємну оборону між США і Тайванем, що означало продовження його подальшої дії. Тому Р. Ніксон оголосив про наміри поступового виходу американських військ з острова під час свого другого президентського терміну, поки що пообіцявши скоротити кількість присутніх на острові.

Безперечно, візит Р. Ніксона до Китаю в лютому 1972 року став ключовою подією в історії американсько-китайських відносин. Цей візит ознаменував новий етап зрушення у взаєминах двох країн, що мав надзвичайний вплив на думку громадськості та прискорив трансформацію китайської політики США.

Попри негативне сприйняття комуністичного Китаю і певні ризики, пов'язані з процесом врегулювання двосторонніх відносин, Р. Ніксон зміг успішно здійснити задумане [11, с. 206].

Нормалізація американо-китайських відносин означала завершення політики «ізоляції» Вашингтоном КНР.

КНР вийшла на світову арену, як самостійний фактор у світовій політиці, а в американському політичному лексиконі з'явився термін «китайський фактор» («Китайська карта»), який зайняв важливе місце в геополітичних планах Вашингтона.

Звичайно, Р. Ніксон розраховував отримати від врегулювання американо-китайських відносин максимальні переваги в ході майбутньої кампанії з переобрання на другий президентський термін.

Так, новий курс на зближення двох держав приніс певну кількість позитивних бонусів Вашингтону, оскільки відтепер Пекін став надавати США певну підтримку в різних питаннях на міжнародній політичній арені.

Але, відносини станом на початок 1970-х років, не можна було вважати остаточною метою жодного з урядів.

По-перше, так і не було підписано угоди про встановлення повноцінних дипломатичних відносин між США і КНР.

По-друге, США ще не погодились йти на поступки своїм геополітичним інтересам на Тайвані, тому продовжували підтримку острова. Більш того, за роки співпраці та підтримки між американським Конгресом та КР сформувалося дуже потужне «тайванське лобі». Цей чинник, безперечно, мав великий вплив на зовнішньополітичний курс країни.

Тайванське питання виявилось набагато складнішим, ніж очікувалося і воно залишилося найчутливішим подразником американо-китайських відносин. Проте, США і тут змогли знайти користь, використовуючи його для тиску на Пекін з метою забезпечення більш сприятливих умов в переговорах [15, с. 753].

Р. Ніксон, перемігши на наступних президентських виборах в листопаді 1972 р., продовжив свій курс стосовно Китаю. Однак, в після певного успіху, процес подальшої нормалізації американо-китайських відносин сповільнилося. Серед факторів, які загальмували зближення,

можна назвати початок радянсько–американської розрядки міжнародної напруженості, оскільки відносинам з Москвою Вашингтон почав приділяти біль вагоме значення; сперечання, пов'язані з завершенням війни у В'єтнамі; зміни в політичному керівництві КНР у зв'язку з відходом Чжоу Енлая; вотергейтський скандал і відставку Р. Ніксона.

Таким чином, в період президентства Р. Ніксона в китайській політиці Вашингтона стався кардинальний поворот, викликаний низкою причин. По–перше, внутрішньо– і зовнішньополітичною кризою, пов'язаними з невдалою війною у В'єтнамі. По–друге, радянсько–китайською конфронтацією, яку США спробували використати для зміцнення своїх позицій в АТР і світі. По–третє, атмосферою розрядки міжнародної напруженості, яка мала свій відбиток і на мікроклімат американо–китайських відносин. Та останнє – бажанням окремих кіл політичної еліти та громадськості США врегулювати відносини з КНР [14, с. 536].

В результаті цілеспрямованих дій адміністрації Р. Ніксона, яка зуміла протистояти антикитайському настрою радикально налаштованого істеблішменту, та підтримки уряду КНР у поліпшенні двосторонніх взаємин, в американо–китайських відносинах стався прорив, який вивів їх на якісно новий рівень розвитку. Попри це, між Вашингтоном та Пекіном залишилися чимало гострих протиріч, обумовлених різними соціально–економічними системами, ідеологіями, геополітичними інтересами і пережитками двадцятирічного протистояння. Таким чином, підйом у розвитку відносин двох держав перейшов у період довгого застою. Подальші візити Г. Кіссінджера в Китай у 1974 р. та наступного президента Дж. Форда не продовжили нормалізацію, а лише зафіксували розвиток вже на досягнутих умовах.

Список використаних джерел

1. Воронцов, ВБ., 1979. 'Китай та США: 60–70–ті роки', М.
2. Воронцов, ВБ., 1986. 'Місіонери та їх послідовники. Політика США щодо Китаю', М.
3. Давидов, АС., 2005. 'Ідеологія та прагматизм в китайській політиці США', Москва.
4. Девіс, ДЕ., Трані, ЮП., 2009. 'США та їх відносини з Росією та Китаєм в ХХ столітті', Москва: *Криві дзеркала*.
5. Дегтярьов, АВ., 2008. 'Роль Ради національної безпеки в дипломатичній підготовці візиту Р. Ніксона до КНР в лютому 1972 р.', *Вісник Томського державного університету*, №311.
6. Кіссінджер, Г., 2013. 'Про Китай', Москва.
7. Нагорний, АА., Парканський, АБ., 1982. 'США та Китай: економічні та науковотехнічні аспекти китайської політики Вашингтону', Москва.
8. Ніксон, Р., 1992. 'На арені. Спогади про перемоги, поразки та відродження', Москва.
9. Пронь, СВ., 2003. 'США та Японія в Азіатсько–Тихоокеанському регіоні (50–90–ті роки ХХ століття)', Миколаїв.
10. 'Сучасна зовнішня політика США', Т.2, 1984, Москва.
11. Bachrack, SD., 1976. 'The Committee of One Million: «China Lobby» Politics, 1953–1971', N. Y.
12. Dallek, R., 2007. 'Nixon and Kissinger: Partners in Power', New York.
13. Gittings, J., 1974. 'The World and China, 1922–1972', N. Y.
14. Hersh, S., 1983. 'The Price of Power: Kissinger in the Nixon White House', N. Y.

15. Isaacson, W., 2005. 'Kissinger: A Biography', New York.
16. Kissinger, H., 1979. 'White House years', Boston.
17. Nixon, R., 1967. 'Asia after Viet Nam', *Foreign Affairs*, Vol.46, №1.
18. Nixon, R., 1978. 'The Memoirs of Richard Nixon', N. Y.
19. Lasater, M., 1989. 'Policy in Evolution: the U.S. Role in China's Reunification', Boulder, Colorado.
20. Sutter, R., 1978. 'China–Watch: Toward Sino–American Reconciliation', Baltimore.
21. Xu Guoqi, 2008. 'The Sport of Ping–Pong Diplomacy', *Olympic Dreams: China and Sports 1895–2008*, Cambridge.

References

1. Voroncov, VB., 1979. 'Kytaj ta SShA: 60–70–ti roky (China and the United States: 60–70s)', M.
2. Voroncov, VB., 1986. 'Misionery ta i'h poslidovnyky. Polityka SShA shodo Kytaja (Missionaries and their followers. US policy towards China)', M.
3. Davydov, AS., 2005. 'Ideologija ta pragmatyzm v kytajs'kij polityci SshA (Ideology and pragmatism in Chinese politics in the United States)', Moskva.
4. Devis, DE., Trani, JuP., 2009. 'SShA ta i'h vidnosyny z Rosijeju ta Kytajem v XX stolitti (The USA and their relationship with Russia and China in the twentieth century)', Moskva: *Kryvi dzerkala*.
5. Degtjar'ov, AV., 2008. 'Rol' Rady nacional'noi' bezpeky v dyplomatychnij pidgotovci vizytu R. Niksona do KNR v ljutomu 1972 r. (Role of the National Security Council in the diplomatic preparation of R. Nixon's visit to the People's Republic of China in February 1972)', *Visnyk Toms'kogo derzhavnogo universytetu*, №311.
6. Kissindzher, G., 2013. 'Pro Kytaj (About China)', Moskva.
7. Nagornyj, AA., Parkans'kyj, AB., 1982. 'SShA ta Kytaj: ekonomichni ta naukovotehnichni aspekty kytajs'koi' polityky Vashyngtonu (US and China: Economic and Scientific Technical Aspects of Chinese Politics in Washington)', Moskva.
8. Nikson, R., 1992. 'Na areni. Spogady pro peremogy, porazky ta vidrodzhennja (In the arena. Memories of victories, defeats and revival)', Moskva.
9. Pron', SV., 2003. 'SShA ta Japonija v Aziats'ko–Tyhookeans'komu regioni (50–90–ti roky XX stolittja) (USA and Japan in the Asia–Pacific region (50–90s of the 20th century))', Mykolai'v.
10. 'Suchasna zovnishnja polityka SshA (Modern foreign policy of the USA)', T.2, 1984, Moskva.
11. Bachrack, SD., 1976. 'The Committee of One Million: «China Lobby» Politics, 1953–1971', N. Y.
12. Dallek, R., 2007. 'Nixon and Kissinger: Partners in Power', New York.
13. Gittings, J., 1974. 'The World and China, 1922–1972', N. Y.
14. Hersh, S., 1983. 'The Price of Power: Kissinger in the Nixon White House', N. Y.
15. Isaacson, W., 2005. 'Kissinger: A Biography', New York.
16. Kissinger, H., 1979. 'White House years', Boston.
17. Nixon, R., 1967. 'Asia after Viet Nam', *Foreign Affairs*, Vol.46, №1.
18. Nixon, R., 1978. 'The Memoirs of Richard Nixon', N. Y.
19. Lasater, M., 1989. 'Policy in Evolution: the U.S. Role in China's Reunification', Boulder, Colorado.
20. Sutter, R., 1978. 'China–Watch: Toward Sino–American Reconciliation', Baltimore.
21. Xu Guoqi, 2008. 'The Sport of Ping–Pong Diplomacy', *Olympic Dreams: China and Sports 1895–2008*, Cambridge.

* * *